

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ПОТРЕБАМИ РИНКУ ПРАЦІ ТА ПІДГОТОВКОЮ СПЕЦІАЛІСТІВ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ УКРАЇНИ

У статті розкрито взаємозв'язок між потребами ринку праці та підготовкою спеціалістів вищими навчальними закладами України. Визначено основні інструменти державного регулювання підготовки спеціалістів певної галузі в умовах автономії закладів вищої школи: ліцензування спеціальностей і надання місць закладам вищої школи за державним замовленням. Розглянуто підходи до прогнозування тенденцій розвитку ринку освітніх послуг відповідно до попиту ринку праці на відповідні спеціальності за допомогою логістичної кривої.

Ключові слова: державне регулювання, ринок освітніх послуг, підготовка спеціалістів, вища освіта, неперервна освіта, логістична крива.

I. Вступ

Зростання наукових знань і необхідність постійного їх оновлення впродовж життя одного покоління об'єктивно перетворюють освіту на вирішальний фактор суспільного поступу. Тому потреби формування інтелектуального потенціалу нації через підвищення якості й ефективності освіти посідають важливе місце в освітній політиці та практичній діяльності на державному й регіональному рівнях. Ринок освітніх послуг як один з основних об'єктів державного управління є найбільш значущим в Україні, головною метою якого є забезпечення навчальних потреб кожного члена українського суспільства.

Різні аспекти державного управління неперервною освітою в Україні досліджували у своїх працях В. Авер'янов, А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Бондар, І. Зязюн, О. Іваницька, Л. Карамушка, В. Кремінь, В. Кришко, С. Крисюк, В. Луговий, Т. Лукіна, Н. Ничкало, В. Огаренко, Н. Протасова та ін. Загальні та правові аспекти вдосконалення системи неперервної освіти, проблеми її розвитку, прогнозування та інформатизації освітньої галузі закладені в розробках Г. Балла, Я. Болюбаша, М. Жалдака, М. Згуровського, Л. Калініної, К. Левківського, С. Сисоєвої, М. Степка та ін.

Водночас у системі державного управління прогнозуванню попиту на підготовку спеціалістів цього напрямку з урахування ступеня насиченості ринку праці приділено недостатньо уваги.

II. Постановка завдання

Мета статті – обґрунтувати необхідність взаємозв'язку між потребами ринку праці та підготовкою спеціалістів вищими навчальними закладами України, визначити інструменти державного регулювання цієї проблеми.

III. Результати

В умовах інтегрування системи освіти України в європейський освітній простір цілком закономірно постала необхідність затвердження пріоритетності освіти на всіх рівнях державного управління. Як зазначає О. Іваницька, "...ідеться не тільки про модернізацію системи освіти та її структури, переформатування національних структур кваліфікацій на основі результатів навчання. Дедалі помітнішою стає невідповідність умов становлення робочої сили новим вимогам суспільного розвитку. Передусім, потрібно кардинально змінити всю систему відтворення людських ресурсів, підходи до розвитку людського потенціалу" [3, с. 23]. Для досягнення цієї мети держава здійснює узгодження різних суспільних процесів (прийняття нормативно-правових документів, організація процесів підготовки кваліфікованих кадрів, забезпечення необхідною освітньою інфраструктурою тощо) щодо забезпечення суспільства знаннями відповідно до потреб ринку праці. Водночас варто зазначити, що існує певна неузгодженість підготовки спеціалістів цього напрямку з урахуванням ступеня насиченості ринку праці. Зазначене потребує розроблення інструментів прогнозування підготовки спеціалістів певної галузі.

Основою для здійснення узгодженості потреб ринку до підготовки спеціалістів навчальними закладами є автономія вищого навчального закладу (ВНЗ), яка затверджена Законом України "Про вищу освіту" (редакція 2014 р.). Автономія передбачає "...самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійно-

го добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим закладом” [2, ст. 1].

Автономія є одним із трьох основоположних принципів діяльності європейських університетів, що закріплено Великою Хартією Університетів, яку підписали майже 400 ректорів ВНЗ, 14 із яких – українські. При цьому розуміння самого поняття автономії, її широти, способів діяльності в умовах автономії є різним залежно від країни, історичних передумов, традицій і культури в самих університетах, форм власності, соціально-політичної ситуації в країні. Розвиток університету як незалежної від держави корпорації з виробництва освітніх, наукових і консультаційних послуг супроводжується лібералізацією відносин між державою та ВНЗ в управлінській сфері при одночасному посиленні суспільного контролю за ефективністю фінансової діяльності ВНЗ і якістю освіти. ВНЗ України цей процес розпочинають із ситуації майже повної відсутності автономії порівняно із західними університетами, де автономія набувалася століттями.

Для запобігання зайвим втратам та втратам конкурентоспроможності кожен із ВНЗ повинен прогнозувати свій потенційний прибуток, враховуючи попит на ту чи іншу спеціальність. Водночас на державному рівні повинен здійснюватися моніторинг попиту

на певні спеціальності, що сформувався на цей момент на ринку праці. У протилежному разі в державі можуть виникнути такі негативні явища, як надто велика кількість спеціалістів на біржі праці або катастрофічна нестача спеціалістів певної спеціалізації.

Основними інструментами державного регулювання освітнього ринку є ліцензування спеціальностей і надання місць ВНЗ за державним замовленням. Однак їх застосування необхідно проводити тільки на основі постійного моніторингу та прогнозування тенденцій розвитку як ринку праці, так і ринку освітніх послуг, які тісно пов'язані між собою. Водночас прогнозування цього розвитку потребує використання широкого апарату досліджень, зокрема, визначення тенденцій розвитку ринку освітніх послуг та ринку праці.

За часи незалежності, починаючи з 1991 р., відбуваються постійні зміни в українській освітній галузі. Як засвідчують статистичні дані [3], поступово зменшується кількість студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації (р. а.), скорочується кількість ВНЗ I–II р. а. на фоні появи великої кількості ВНЗ III–IV р. а. всіх форм власності. Розглянемо динаміку попиту на вищу освіту за період з 1990–1991 н. р. по 2013–2014 н. р., використовуючи дані Державної служби статистики України [3] (рис. 1).

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [3]

Рис. 1. Кількість студентів ВНЗ у 1990–2014 рр.

Аналіз даних гістограми засвідчує, що з 1993–1994 н. р. розпочалося стрімке зростання як кількості студентів ВНЗ, так і кількості ВНЗ III–IV р. а. всіх форм власності. Максимальна кількість студентів була зафіксована у 2007–2008 н. р., тоді як кількість ВНЗ III–IV р. а. досягла свого максимуму у 2008–2009 н. р. З 2008 р. почався спад кількості студентів у ВНЗ і, як наслідок, кількості ВНЗ, що має декілька пояснень: економічна

криза в Україні у 2008 р.; невисока конкурентоспроможність українського освітнього ринку; невідповідність якості освітніх послуг запитам високотехнологічного розвитку суспільства, демографічна криза тощо.

Зважаючи на те, що впровадження нових спеціальностей за характером є інноваційним процесом, тенденції попиту на них можуть бути описані кривою життєвого циклу з урахуванням сприйняття ситуації на ринку

різними категоріями споживачів. Для цього доцільно використати теорію дифузії інновацій Е. Роджерса, що успішно використовується в багатьох галузях: зв'язку, сільськогосподарства, охорони здоров'я, криміналістиці, соціальній роботі, маркетингу то-

що. Сприйняття нових товарів (послуг) споживачами проходить поступово – спочатку інновацію сприймають тільки інноватори (2,5%), пізніше ранні адепти (13,5%), рання більшість (34%), пізня більшість (34%) і, нарешті, пізні адепти (16%) [5].

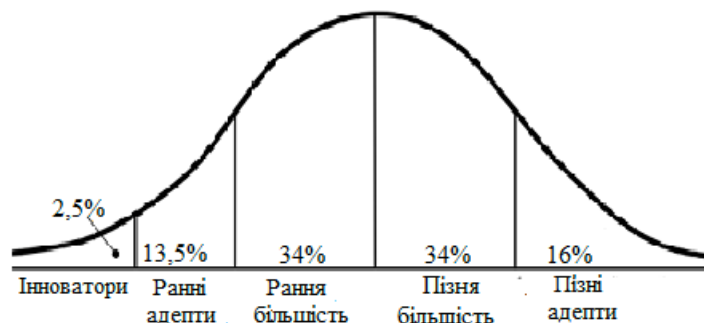

Рис. 2. Сприйняття інновацій споживачем [5]

Вчений виявив зв'язок між попитом на нову послугу (технологію) і стримувальними факторами щодо її впровадження. В освітній сфері до стримувальних факторів запропоновано зарахувати високі витрати на відкриття нової спеціальності у ВНЗ, недосконалість нормативно-правового забезпечення, рівень надання послуг, доступність послуг, ціну на освітні послуги, запит ринку праці тощо. Для врегулювання зазначених проблем варто ширше використовувати методи дослідження на всіх рівнях державного управління.

Дослідження розвитку освітніх процесів має врахувати, передусім, попит на освітні послуги. Непрямо цей показник виражається в кількості студентів, що навчаються, а також потенціалі зміни цієї кількості і, як наслідок, у кількості вищих навчальних закладів. Порівнявши показники кількості студентів у ВНЗ III–IV р. а. (рис. 1) з моделлю Роджерса (рис. 2), можна констатувати, що освітня галузь вимагає не стільки унормування нормативно-правової бази щодо відкриття нових спеціальностей, скільки більше уваги до прогнозування ринку освітніх послуг відповідно до вимог ринку праці.

Для прогнозування розвитку ринку освітніх послуг доцільно використовувати кумулятивний показник частки ринку. Він позначає частину, що займає інноваційний продукт (послуга), та має вигляд S-подібної кривої. Серед низки моделей, що описуються S-подібною кривою, логістична крива Ферхюльста-Перла є найбільш часто використовуваною для дослідження економічного та науково-технічного розвитку [4, с. 48]. Використання кривої Ферхюльста-Перла для розвитку освітніх послуг є доцільним, оскільки існують характерні ознаки, що властиві і економічним, і галузевим моделям розвитку.

Розглянемо застосування логістичної кривої Ферхюльста-Перла для ринку освітніх послуг:

$$\frac{dQ}{dt} = \delta \times Q \times \frac{K - Q}{K},$$

де Q – кількість слухачів (студентів);

t – час;

$\frac{dQ}{dt}$ – зростання кількості слухачів (студентів) в одиницю часу;

δ – потенційне зростання ринку;

K – потенційна (максимальна) ємність ринку (кількість);

$\frac{dQ}{dt} = \delta \times Q$ – геометричний приріст;

$\frac{K - Q}{K}$ – відносна вільна ніша на ринку

(можливості зростання);

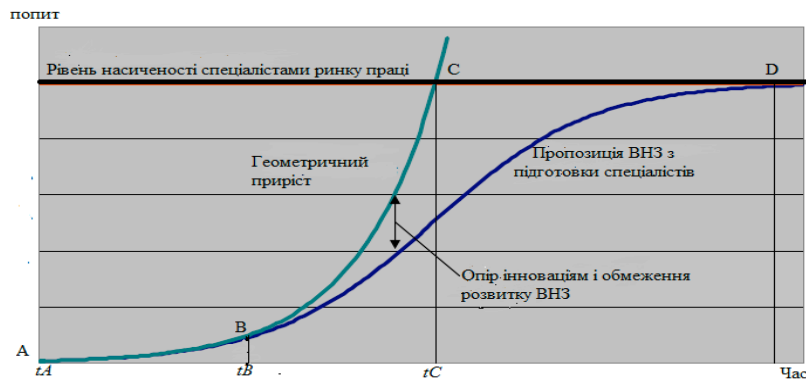
$1 - \frac{K - Q}{Q}$ – конкурентний опір;

$\frac{\delta \times Q - \frac{dQ}{dt}}{\frac{dQ}{dt}}$ – інтенсивність конкурентної боротьби.

Роз'язком цього диференційного рівняння є функція:

$$Q(t) = \frac{K}{1 + c \times \exp(-\delta \times t)}$$

Для оцінювання невідомих параметрів використовують два підходи: за допомогою статистичних даних попередніх періодів спостереження та на основі змісту параметрів, таких як δ – потенційне зростання ринку; K – потенційна (максимальна) місткість ринку (кількість) та $C = \frac{K - Q_0}{Q_0}$ – відносний потенціал зростання в момент $t=0$ (рис. 3).

Примітка: побудовано на основі джерела [4]

Рис. 3. Графічне викладення логістичної кривої Ферхюльста-Перла для ринку освітніх послуг

Проаналізуємо графічне подання логістичної кривої Ферхюльста-Перла для ринку освітніх послуг (рис. 3). Проміжок *AB* свідчить, що на ринку праці спостерігається недостатня кількість підготовлених спеціалістів із цієї спеціальності. На проміжку *BC* спостерігається ідеальне співвідношення попиту на ринку праці та пропозиції на ринку освітніх послуг: ринок праці насичується, вимоги до підготовки спеціалістів збільшуються, але потреба в спеціалістах заданої спеціальності ще існує. Проміжок *CD* – показує інерцію ВНЗ щодо випуску спеціалістів (ринку праці насичений, а ВНЗ готують спеціалістів, які майже одразу йдуть на біржу праці). Таким чином, спостерігається невідповідність випуску спеціалістів певної галузі запитам ринку праці.

З погляду державного регулювання ринку освітніх послуг інтерес становить не стільки опис динаміки розвитку попиту на спеціальність, скільки прогнозування на основі кривої їх майбутнього зростання. Враховуючи результати прогнозування, ВНЗ спільно з підприємствами відповідної галузі впроваджують сучасні форми організації навчального процесу або здійснюють запровадження нових спеціальностей та надають додаткову освіту.

IV. Висновки

Останніми роками в Україні спостерігається неузгодженість між потребами ринку праці та кількістю випускників ВНЗ певної спеціалізації. Для вирішення зазначеної проблеми держава здійснює узгодження різних суспільних процесів (прийняття нормативно-правових документів, організація процесів підготовки висококваліфікованих кадрів, післядипломної освіти, інфраструктурного забезпечення тощо). Водночас існує потреба розроблення інструментів прогнозування підготовки спеціалістів певної галузі. Основою здійснення узгодження потреб ринку з підготовкою спеціалістів ВНЗ стала автономія, яка затверджена Законом України "Про вищу освіту". Основними інструментами державного регулювання освітнього ринку є ліцензування спеціальностей і надання місць ВНЗ за державним замовленням.

Для визначення інструментів державного регулювання взаємозв'язку ринку праці та підготовки спеціалістів у ВНЗ доцільно проводити постійний моніторинг і прогнозування тенденцій їх розвитку. Основою прогнозування розвитку ринку освітніх послуг може слугувати кумулятивний показник частки ринку, що описує логістична крива Ферхюльста-Перла.

Проте державне регулювання освітньої галузі з урахуванням потреб ринку праці лише із застосуванням методів моніторингу та прогнозування не забезпечить ефективного вирішення проблеми підготовки спеціалістів певної галузі. Необхідним є надання відповідної фінансової підтримки ВНЗ для запровадження автономії, що дасть змогу їм враховувати попит на ту чи іншу спеціальність. Подальшого дослідження потребує розроблення механізмів контролю за підготовкою спеціалістів та їх працевлаштуванням.

Список використаної літератури

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/dem/osvita_u.htm.
2. Про вищу освіту: Закон України // *Голос України*. – 2014. – № 148.
3. Іваницька О. М. Державне управління розвитком людського капіталу / О. М. Іваницька // *Вісник Академії митної служби України*. Серія "Державне управління". – 2010. – № 2 (3). – С. 19–24.
4. Иванов И. Ф. Использование логистической кривой для оценки стоимости компании на развивающемся рынке [Электронный ресурс] / И. Ф. Иванов // *Корпоративные финансы*. – 2008. – № 1 (5). – С. 47–62. – Режим доступа: www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2008/07/01/0000322941/47_62_yypusk5.pdf.
5. Behavioral Change Models [Electronic resource] // Boston University School of Public Health. January 22, 2013. – Mode of access: <http://sphweb.bumc.bu.edu/otit/MPH-Modules/SB/SB721-Models/SB721-Models4.html>.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2014.

Бут В. А. Государственное регулирование взаимосвязи между потребностями рынка труда и подготовкой специалистов высшими учебными заведениями Украины

В статье раскрыта сущность взаимосвязи между потребностями рынка труда и подготовкой специалистов высшими учебными заведениями Украины. Определены основные инструменты государственного регулирования подготовки специалистов определенной отрасли в условиях автономии заведений высшей школы: лицензирование специальностей и предоставление мест вузам по государственному заказу. Рассмотрены подходы к прогнозированию тенденций развития рынка образовательных услуг с учетом спроса на рынке труда на соответствующие специальности с помощью логистической кривой.

Ключевые слова: государственное регулирование, рынок образовательных услуг, подготовка специалистов, высшее образование, непрерывное образование, логистическая кривая.

But V. State Regulation of the Relationship Between Labour Market Needs and Preparing Specialists by Higher Educational Institutions of Ukraine

The article reveals the essence of the relationship between labour market needs and preparing specialists by higher educational institutions of Ukraine, which aimed at providing educational needs of each member of the Ukrainian society with account the degree of market saturation and development of educational processes. It was determined the main tools of state regulation of preparing specialists in some field under the conditions of higher schools autonomy according to the Law of Ukraine "On Higher Education" (2014): licensing of specialties and providing universities places for public ordering. It was analysed data of the State Statistics Service of Ukraine regarding the number of students in the higher school and the number of higher education institutions from 1990 to 2013 to determine trends in demand for educational services. It was indicated that the introduction of new specialties' nature is innovative process, that's why demand's tendencies in them can be described by life cycle curve, taking into account the perception of consumers different categories under the influence of a new specialty restraining factors of advancement in the educational market (high cost of opening a new specialty in high school, inadequate regulatory support, level provision of services, accessibility of services, the price of educational services, labour market demand, etc) according to E. Rogers's diffusion of innovation theory. To predict the development of the education market it was determined feasibility of using cumulative share of the labour market. Among the methods of prediction of market development tendencies of educational services accordance with the demand of the labor market, it was proposed to use Verhulst-Pearl logistic curve. It is proposed that based on prediction of higher school in cooperation with enterprises relevant industry implement modern forms of educational process or perform the introduction of new specialties and provide additional education.

Key words: government regulation, education services market, preparing specialists, higher education, lifelong learning, logistic curve.